

Vlasta Širíšťová, učo: 416009

Umělecké dílo: definice

Každá z velkých teorií umění se soustřeďuje na pokusy určit vlastnosti definující umění. Vznikla celá řada koncepcí, každá se snaží nalézt uspokojivou definici, která by vystihovala to, co je faktickou podstatou umění, co odlišuje běžný předmět od uměleckého díla.

Jednou z nejvýznamnějších teorií umění, která klade důraz na samotné umělecké dílo a jeho výstavbu, se stala teorie estetického strukturalismu.

„Strukturu jednotlivého uměleckého díla charakterizuje určité zákonité uspořádání vztahů jeho složek, vykazující vztahy podřízení a nadřízení, souladů a rozporů, řídicí postavení dominanty a zahrnující všechny tvárné i významové roviny díla.“

„V komplexním přístupu k fenoménu umění uplatňuje strukturální teorie umění řadu hledisek, jejichž volba ani vzájemné vztahy nemohou být nahodilé, nýbrž musí tvořit teoretický systém. V tomto komplexním přístupu můžeme rozlišit několik základních hledisek.

- 1. Z ontologického hlediska zkoumáme dílo jako zvláštní způsob bytí, jako specifický model světa, vykazující hierarchickou strukturu několika na sebe vázaných vrstev, zvláště jeho předmětnou vrstvu, tj. dílo jako věc.*
- 2. Z noetického hlediska zkoumáme noetický status díla, to jest jeho vztah ke skutečným mimo dílo, analyzujeme umění jako specifický způsob poznání a vyjádření skutečnosti.*
- 3. Ze sémiotického hlediska zkoumá teorie umění dílo jako soubor znaků a jimi nesených významů, jako zvláštní formu lidské komunikace, jako specifické sdělení.*
- 4. Axiologický aspekt umění studujeme při přístupu k dílu z hlediska funkcí, norem a hodnot, z hlediska hodnocení skutečnosti v díle; umělecké dílo se nám při tomto jeví jako strukturní soubor potenciálních hodnot.*
- 5. Z hlediska psychologie studujeme genezi díla, psychologickou stránku produkce umění a dále jeho recepci, tj. realizaci potenciálních hodnot v hodnoty aktuální v prožitku uměleckého díla.*
- 6. Z hlediska sociologie zkoumáme sociologickou stránku geneze a recepce díla, funkce, normy a hodnoty díla jako sociální fakty a dílo samo jako součást společenské struktury.*
- 7. Konečně význam historického studia umění spočívá v tom, že zvláštní povaha existence díla tkví v jeho dějinnosti; jeho významy a hodnoty se konstituují v jednotě trvání a proměn v čase.*

Specifičnost uměleckého díla lze objasnit právě jen na pozadí jeho strukturních vazeb ke kontextům vyššího řádu, k celku určité kultury, ideologie, společnosti. „

Chvatík, Květoslav: Strukturální estetika. Host, Brno 2001, str. 93, 96, 97.

Další pokus o definici uměleckého díla můžeme najít v Estetickém slovníku W. Henckmanna a K. Lottera.

„Dílo umělecké má jako pojem shrnovat nutné a dostačující znaky, které je tvoří a které je odlišují od přírodních, řemeslně nebo průmyslově vyráběných věcí, stejně jako od nástrojů pro náboženské, politické, morální, pedagogické aj. účely. Jestliže analytická estetika popírá, že lze takový pojem vůbec formulovat a tradiční filozofie umění se snaží to, co činí z jednotlivého díla dílo umělecké, určit jedním podstatným znakem, přibývá od začátku 20. stol. pokusů vymezit d. u. spolupůsobením více znaků, jež však nemusejí být v jednom d. u. přítomny všechny zároveň.“

První znak, který je založen v samém pojmu d. u. , je dílový charakter, jímž se představuje jako dílo vytvořené člověkem (artefakt). Tento znak má ovšem společný s díly řemeslné a průmyslové výroby, i když se zdá, že právě uměleckost lze vyvodit z plánu a dispozic, spjatých s (jedním) dílem.

Druhým znakem je smyslově vnímatelný materiál, z kterého se d. u. skládá, resp. v němž se vyjadřuje; ten však hraje mnohem podstatnější roli v dílech výtvarného umění než v dílech, které vyžadují provedení, nebo v dílech, v nichž materiál ustupuje vlastní umělecké skutečnosti, jako např. jazyk resp. text ve výtvorech fiktivního světa románu nebo filmový materiál při promítání v kině.

Třetím znakem je zobrazení, které je však dvojnásobné: může znamenat jak to, čím se zobrazuje, tak to, co je zobrazeno, a které chybí v nezobrazujících uměleckých druzích (architektura, hudba) a v abstraktním umění.

Čtvrtým znakem je autonomie, která odlišuje d. u. od všech jeho účelových užití, jež nemají základ v něm samém. D. u. však nevylučuje společenské funkce (funkce umění); autonomie není zárukou toho, že dílo má umělecký charakter.

Pátý znak, který je často považován za rozhodující, tvoří umělecká forma, v „dionýských“, orgiastických uměleckých projevech může chybět.

Šestáým znakem je výrazový nebo symbolový charakter.

Žádný z těchto znaků jednotlivě nestačí k definování pojmu d. u., stejně jako jejich prosté shrnutí. Dílo umělecké je spíše komplexní strukturou.....“

Henckmann, Wolfhart, Lotter, Konrad: Estetický slovník. Svoboda, Praha 1995, str. 28, 29.

Nejpoužívanější teoretickou koncepcí v současné umělecko-institucionální praxi je Institucionální teorie umění.

Definice uměleckého díla podle George Dickieho:

„....Umělecké dílo v klasifikačním slova smyslu je: 1. artefakt, 2. jehož souboru aspektů byl udělen status kandidáta na hodnocení osobou (či osobami) jednajícím jménem určité společenské instituce (světa umění). Druhá definiční podmínka sestává ze čtyř vzájemně provázaných částí: 1. jednání jménem instituce, 2. udílení statusu, 3. bytí kandidátem a 4. hodnocení.

Svět umění se skládá z celé řady systémů: divadla, malířství, sochařství, literatury, hudby atd. přičemž každý z nich poskytuje institucionální pozadí pro udílení statusu objektům v rámci své domény. Společenská instituce nemusí být formálně řízena, mít funkcionáře a stanovy, aby mohla existovat a udělovat status – některé společenské instituce jsou a jiné nejsou formální. Jádro světa umění tvoří volně organizovaná, avšak spřízněná skupina lidí včetně umělců (rozuměj malířů, spisovatelů, skladatelů), producentů, ředitelů a návštěvníků muzeí či divadel, novinářů, kritiků píšících do nejrůznějších periodik, historiků, teoretiků a filozofů umění a jiných osob. To jsou lidé, kteří udržují mašinérii světa umění v chodu a umožňují tak pokračování jeho existence. Navíc kdokoliv se cítí být členem světa umění, se jím tak stává.

Jak lze rozhodnout, kdy byl status udělen? Jasným indikátorem je skutečnost, že dílo visí v galerii coby součást nějaké výstavy nebo že se dílo uvede v divadle. Ale status o který nám jde může vzejít od jediného člověka, který jedná jménem světa umění a zachází s artefaktem jako s kandidátem na hodnocení. Status samozřejmě může udělovat i skupina, ale obvykle to bývá jen jeden člověk, totiž umělec, který dílo vytvořil.

Třetí pojem, obsažený v druhé podmínce definice, je kandidatura: člen světa umění uděluje status kandidáta na hodnocení. Definice nevyžaduje, aby k takovému hodnocení, byť jediným člověkem, skutečně došlo. Je skutečností, že mnoho, možná dokonce většina uměleckých děl zůstane nehodnocena.

Čtvrtý pojem obsažený ve druhé podmínce definice je samotné hodnocení. Někdo by si mohl myslet, že definice odkazuje ke speciálnímu druhu estetického hodnocení. Vše, co se v definici míní slovem „hodnocení“, je cosi jako „pokládat určitý objekt za hodnotný či cenný při zakoušení jeho kvalit“.

Institucionální teorie umění může vyznít, jako by říkala, že „umělecké dílo je to, o čem někdo řekl, křtím tento objekt na umělecké dílo“. A v podstatě tomu tak i je, ačkoli to nijak neznamená, že udílení statusu je jednoduchá věc. Stejně jako se křest dítěte odehrává na pozadí církevní historie a její struktury, je pozadím pro udílení statusu umění nesmírná složitost světa umění.....“

Dickie, George: Co je umění? Institucionální analýza. Translated by Ota Gál. In: Aluze – Revue pro literaturu, filozofii a jiné. 2008/2

Umělecká díla současných umělců versus umělecká díla minulosti

Vlasta Širíšťová, učo: 416009

Valná část uměnímilovné veřejnosti se domnívá, že současné moderní umění prochází krizí. V dnešní rozvolněné, extrémně pluralitní společnosti umělci získali absolutní svobodu ve svém uměleckém vyjadřování. Uměním se dnes může stát prakticky cokoli, o čem umělec nebo obchodník s uměním řekne, že jím je. Galerie se plní nesrozumitelnými artefakty z použitých igelitek, kamionových plachet, vyřazených cisteren atp. Žádné téma, žádný materiál už není pro současné umělce tabu. Dnešní umělecká produkce šokuje a u většiny lidí nenachází pochopení. To je důvod, proč se mnoho milovníků umění odvrací od současného umění a obrací se zpátky k historii. Ochrana kulturního dědictví země se stává jednou z klíčových otázek dnešní doby.

Hospital Milosrdných bratří v Kuksu vybudovaný v 1. polovině 18. století hrabětem Františkem Antonínem Šporkem patří mezi nejcennější barokní památky u nás. Kukský Hospital s chrámem Nejsv. Trojice od G. B. Alliprandiho a alegorickými sochami Ctností a Neřestí od M. B. Brauna také patří k tomu nejznámějšímu z českého baroka. Každý rok tento areál navštíví přes 50 tisíc turistů z Čech i ciziny.¹ V roce 2008 přibylo u Kuksu nové kulturně - turistické lákadlo. Byla zde instalována tzv. křížová cesta 21. století nazvaná „Příběh utrpení a nadějí člověka“. Soubor monumentálních kamenných soch 15 předních současných českých sochařů. To, co rozpoutalo ostré polemiky o opodstatněnosti tohoto díla, nebyla jeho podoba, ale právě jeho umístění. Umístění v lokalitě, která je odjakživa zasvěcena hlavně baroku. Jen málo míst se může pochlubit tak citlivým propojením architektury, umění a okolní krajiny. To co se povedlo hraběti Šporkovi vybudovat v Kuksu a jeho okolí je výjimečné nejen z českého, ale i evropského pohledu. Toto místo oplývá vrchovatou měrou tím, čemu se říká genius loci. Každý, kdo sem přijede, to cítí. Vrcholem uměleckých ambicí osvěceného hraběte se stal prostor zhruba 3km od Kuksu tzv. Nový les. Zde v letech 1726 – 1733 Matyáš Braun se svou sochařskou dílnou vytvořil jedinečnou přírodní galerii soch s náboženskou tematikou. Pro toto místo se vžil název Betlém podle nejrozsáhlejšího kamenného reliéfu „Narození Páně“. Biblické výjevy Braun vytesal přímo do přírodních skal a balvanů. Dílo bylo vytvořeno na konkrétní objednávku hraběte Šporka, mělo to být místo pro ztišení, modlitby a přemýšlení.²

Nepochybně s ohledem na toto umělecké bohatství vznikla v 90. letech minulého století myšlenka obnovit někdejší křížovou cestu vedoucí z nedaleké obce Žireč směrem k Braunovu Betlému až k dnes zaniklé kapli sv. Kříže, další smělý projekt hraběte Šporka. Projekt, který však měli uskutečnit (a s největší pravděpodobností nakonec uskutečnili) žirečtí Jezuité, jako výraz urovnání vleklých susedských sporů mezi nimi a hrabětem. V roce 2002 se tohoto nápadu chopilo místní sdružení Královédvorští Betlémáři. Pro zpracování konkrétního výtvarného návrhu nové křížové cesty Betlémáři vyzvali ke spolupráci uznávaného sochaře prof. Vladimíra Preclíka. Podle představ Betlémářů měl být zachován počet zastavení původní cesty, podle mapy Šporkova panství z roku 1754

jich bylo 9. Přikláněli se i k zachování barokního výrazu jednotlivých zastavení. Představa Betlémářů zahrnovala i obnovení původní hruškové aleje, která byla kolem roku 1975 vykácena. Trasa nové křížové cesty se však měla od původní trochu lišit. Původní trasu, tak jak je zanesená v mapě Šporkova panství z roku 1754, totiž v současné době protíná železniční trať.³

Fakt, že z historické křížové cesty je známa pouze její trasa, podoba první kaple v Žirči a nově nalezené tři sochy z původní Kalvárie, vedl prof. Preclík k závěru, že obnova barokní křížové cesty není možná. Avšak nadchnul se pro záměr svůj, pro záměr vytvořit soubor moderních soch, jež by svým způsobem vyjadřovaly utrpení, naděje a pochybnosti současníků. Prof. Preclík se rozhodl založit občanské sdružení českých sochařů“ Křížová cesta“. Toto sdružení ihned začalo se sháněním finančních prostředků k uskutečnění tohoto projektu. Učinili nabídku zastupitelstvu Královéhradeckého kraje, které nabídku přijalo. Z krajského rozpočtu byla vyčleněna částka 1,5 mil. korun a podepsána smlouva o vytvoření 15 zastavení křížové cesty v časovém horizontu 5 let. Svůj záměr si autor projektu prof. Preclík nechal posvětit i zástupcem církve biskupem Dominikem Dukou. Vybral si k sobě dalších čtrnáct umělců, výběr zahrnoval tvůrce sedmdesátileté i třicátníky. Odborným kritériem byla jejich zkušenost s prací v kameni, zohlednil i jejich vazby k východočeskému regionu.⁴

Královédvorští betlémáři byli přístupem občanského sdružení“ Křížová cesta“ nepříjemně zaskočeni. Narychlo připravili svůj vlastní výtvarný návrh cesty, který však byl Národním památkovým ústavem v Praze zamítnut. Bylo vyjádřeno doporučení z celou akcí obnovy křížové cesty vyčkat z důvodů přípravy celkové koncepce rehabilitace areálu Braunova Betléma v Novém lese u Kuku.⁵ Pozdě. V lomu u Ostroměře již vznikaly pískovcové plastiky prvních čtyř zastavení křížové cesty. Odborná i laická veřejnost se rozdělila na dva tábory. Na jedné straně umělci, zvolení krajský zastupitelé, ale i někteří odborníci z řad historiků umění, kteří zdůrazňovali mimořádnou nadčasovost a ryzí uměleckost projektu. Na druhé straně pak Betlémáři, památkáři a v neposlední řadě i místní obyvatelé. Jejich odmítavý postoj byl asi nejlépe vyjádřen v textu, jehož autorem byl ing. David Jech z Oddělení historické kulturní krajiny z Výzkumného ústavu Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví v Průhonicích. Končí těmito slovy: *“...Současně navrhovanou variantu vidím jako problematickou zejména z následujících důvodů: 1. Další narušení původní kompozice území a konflikt s jeho principy. 2. Akcentace cizorodého prvku železnice, který byl měl být v budoucnu spíše zjemněn než zdůrazněn. 3. Měřítko neodpovídající tvorbě M. B. Brauna. 4. Poněkud konfrontační lokalizace ve vztahu k Braunovu Betlému a snahou o zápis této památky na seznam světového dědictví UNESCO...“*⁶ Celý proces realizace novodobé křížové cesty pak prošel v letech 2005 – 2007 složitými schvalovacími procesy i dalším kritickým zpochybňováním akce. Bylo vypracováno několik dalších nezávislých analýz ve snaze dokázat, že projekt má svůj význam, že není jen vyhazováním peněz. Vždyť částka 1,5 mil mohla být použita například na restauraci chátrajících soch v areálu Betléma. Pod tlakem politické

reprezentace a uznávaných umělců, změnili svůj názor i někteří odborníci, kteří původně byli proti zamýšlenému projektu prof. Preclíka.

Dne 4. října 2008 byla křížová cesta „Příběh utrpení a nadějí člověka“, za přítomnosti královéhradeckého hejtmána, zástupců církve, umělců i odborníků z řad historiků umění, slavnostně otevřena. Bohužel prof. Preclík se tohoto okamžiku nedožil, zemřel v dubnu 2008 ve věku 78 let.⁷ Bezprostředně po otevření bylo v denním i odborném tisku uveřejněno mnoho článků s touto tematikou. Většina z nich, patrně z úcty k ideovému vůdci celého projektu prof. Preclíkovi, o prapůvodní iniciativě Královédvorských Betlémářů taktně mlčí. Také většina z nich hodnotí toto dílo až nekriticky kladně. Výjimkou může být patrně jen článek Anny Goldmanové uveřejněný 29. srpna 2009 na internetovém serveru www.nekultura.cz. Autorka zde poukazuje na to, že tento soubor plastik nemá s křížovou cestou mnoho společného, jen 4 kusy ztvárňují tradiční zastavení. Kritizuje nejen tematickou nejednotnost, ale zejména velkou formální rozrůzněnost i kolísající kvalitu jednotlivých soch.⁸

Je jisté, že se, i přes tyto nesporné nedostatky a pochybené historické souvislosti, jedná o zajímavé dílo. Jen mělo být umístěno jinde. Vždyť do Kuksu jezdí turisté hlavně za barokem, jestliže je zajímá moderní umění, mohou se jet podívat do pouhých 30 km vzdálených Hořic. Zde se na vrchu Gothard nachází rozsáhlý „Sochařský park“. První sochy zde byly umístěny už v letech 1966 – 69 právě z iniciativy tehdy ještě mladého V. Preclíka. Tato tradice byla však normalizačními sedmdesátými léty přerušena. K jejímu obnovení došlo až po roce 1989. Dnes najdeme na svazích Gothardu kolem 90 soch od více než 70 umělců z celého světa.⁹ Proč tedy prof. Preclík tak urputně trval na tom, aby projekt „Příběh utrpení a nadějí člověka“ byl uskutečněn právě v blízkosti Kuksu a Braunova Betléma? Jistě si byl vědom toho, jakou jedinečnou atmosféru toto místo má. Tuto domněnku podporuje i fakt, že pro svou plastiku Katedrála prosby si vybral místo přímo vedle železniční tratě. Jediné místo z celé „křížové cesty“, kde v dálce, průsekem mezi vegetací, můžeme zahlédnout velkolepé dílo hraběte Šporka, kukský Hospital.

¹ www.hospital-kuks.cz/zpravy-z-hospitalu

² www.hospital-kuks.cz/braunuv-betlem

³ www.richtera.cz/betlemari

⁴ Švagrová, Marta: Netradiční křížová cesta čeká na start, In: Lidové noviny ze dne 8. června 2006

⁵ z dopisu Národního památkového ústavu ze dne 21. 7. 2004 uveřejněného na www.richtera.cz/betlemari

⁶ Puš, Miroslav: O Křížové cestě II, In: Královédvorské listy, 2006, č. 6

⁷ www.revitalizace-kuks.cz/kuks-a-okoli/krizova-cesta-21-stoleti

⁸ www.nekultura.cz/vytvarne-umeni-recenze/pribeh-nadeje-a-utrpeni-cloveka.html

⁹ www.horice.org/cz/kultura-a-pamatky/pamatky-a-zajimavosti/socharsky-park